

УДК 37.013.83

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ОРІЄНТАЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСКУ ОСВІТНЮ ІНТЕГРАЦІЮ

Ю. І. Завалевський

Розглядається проблема конкурентоспроможності вчителя в контексті євроінтеграційних освітніх процесів. Характеризуються основні чинники професійної мобільності педагога, його педагогічної компетентності, зростання духовної та культурної ідентичності. Аналізуються причини кризових явищ у сучасній освітянській галузі.

Ключові слова: європейська освітня система, мобільність, педагогічний професіоналізм, професійна конкурентоспроможність, компетентність, педагогічні технології.

Завалевський Ю. І. Формирование конкурентоспособного учителя в условиях ориентации на европейскую образовательную интеграцию

Рассматривается проблема конкурентоспособности учителя в контексте евроинтеграционных образовательных процессов. Характеризуются основные факторы профессиональной мобильности педагога, его педагогическая компетентность, рост духовной и культурной идентичности. Анализируются причины кризисных явлений в современной образовательной сфере.

Ключевые слова: европейская педагогическая система, мобильность, педагогический профессионализм, профессиональная конкурентоспособность, компетентность, педагогические технологии.

Zavalevsky Yu.I. Formation of a Competitive Environment in The Teacher Focus on the Integration of the European Educational

The problem of competitiveness in the context of European integration teacher education processes. Characterized the main factors of occupational mobility teacher, his pedagogical competence, the growth of spiritual and cultural identity. Analyzes the causes of the crisis in modern education industry.

Keywords: European educational system, mobility, teaching professionalism, professional competitiveness, competence, educational technology.

Одним із пріоритетних напрямів подальшого розвитку України є орієнтація на європейську інтеграцію. Важлива роль у цьому процесі належить адаптації вітчизняної моделі загальної середньої освіти до вимог європейської освітньої системи, що ґрунтується "...на п'ятих основоположних принципах створення єдиного освітнього простору: багатокультурна Європа, мобільна Європа, Європа професійної підготовки для всіх, Європа сучасних умінь і навичок, Європа, відкрита для світу"[1].

Слід зазначити, що загальна середня освіта в Україні впродовж останнього десятиліття відзначається інтенсивними пошуками шляхів ефективного розв'язання питань, серед яких визначальними є зміна спрямованості навчального процесу; загальна варіативність освітнього простору; поява нових навчальних закладів (гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл), запровадження незалежного зов-

нішнього тестування; оновлення інструктивно-нормативних документів, пов'язаних із критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів; розроблення виховних концепцій тощо. Відтак успіх сучасної освіти визначається передусім здатністю гнучко реагувати на постійно змінювані обставини та умови. Слід визнати, що одним із наслідків європейської глобалізації є детермінація проблеми збереження таких стратегічних пріоритетів кожної держави, як культурна самобутність та національна багатоманітність, поява якісно нових моделей соціуму.

У нинішніх умовах актуалізується питання підтримки необхідного рівня соціальної інтеграції та стабільності, забезпечення умов розвитку громадянського суспільства, гармонізації процесів соціального співжиття, зміни стереотипів щодо професійної ідентифікації тощо. Ураховуючи зазначені реалії, вітчизняна освіта ХХІ ст. повинна постійно вдоскона-

Завалевський Юрій Іванович, заступник директора Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

лювати свій зміст, бути надзвичайно мобільною, ініціювати низку соціальних змін, що дасть змогу українській спільноті стати конкурентоспроможною у європейському співтоваристві, віднайти та забезпечити перспективи подальшого розвитку. Ми прагнемо зберегти аксіологічні засоби референтної групи, водночас розширюючи межі соціального впливу. Саме тому традиційна парадигма освіти, що не забезпечує зміну цінностей та мотивацій особистості, підлягає глобальному перегляду, унаслідок чого зростатиме роль людини в суспільному житті, надаватиметься перевага креативності її діяльності, а звична трансляція знань поступить ся процесу формування засобів їх успішного застосування, здійснення соціалізації індивіда. Відтак постає питання про професійну мобільність учителя, який має бути готовим до перетворення освіти на вирішальний стратегічний ресурс поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

На нашу думку, у педагогічній практиці проблема мобільності набуває значущості з огляду на те, що система освіти за умов сьогодення, на відміну від консервативності та сталості загальноосвітньої школи наприкінці ХХ ст. та навіть у перші роки в Україні як пострадянській державі, розвивається різновекторно, спрямована на навчання та фахову підготовку впродовж усього життя. Саме тому першочерговими завданнями системи освіти й освітньої політики є підготовка та перепідготовка кадрів, які характеризуються соціальною, професійною і культурною мобільністю.

З огляду на швидкість змін в освіті і суспільстві загалом ми вважаємо, що для забезпечення ефективності процесу формування професійної мобільності вчителів, їхньої мотивації до навчання впродовж життя треба враховувати такі чинники. *По-перше*, для поповнення й оновлення професійних компетентностей вчителя потрібна більш гнучка форма післядипломної підготовки, яка проводилась би з меншими інтервалами часу та передбачала отримання додаткової освіти у межах предметної та міжпредметної галузей. *По-друге*, настав час створити відкриту і мобільну модель навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу, про що у своїх працях зазначає В. Г. Кремень: “Зміст освіти, втілений у державних стандартах, навчальних програмах, підручниках та інших методичних ресурсах, має постійно оновлюватися відповідно до потреб кожного конкретного періоду”. Окрім того, має діяти креативна модель розвитку діяльності закладу, технологія навчання якої ґрунтується на

принципі “створи” замість принципу “повтори”, вихідним результатом якої є сформованість особистості вчителя, учня, здатних до вмотивованої дії, схильних до змін [3].

Рушійною силою мотивації мобільності вчителя можуть бути стимули зовнішні і внутрішні. До зовнішніх, на наш погляд, належать атестація кваліфікаційного рівня, професійна конкурентність, сучасна технологічна інфраструктура, педагогічний експеримент, науково-методичні дослідження, зміна варіативної частини навчального плану школи, міжшкільний додатковий освітній простір. До внутрішніх – спосіб мислення вчителя, його соціальна адаптація, якісні особистісні риси, про які зазначалося раніше. Мотивування, на думку вчених, постає як “тривалий процес активації спонукальних сил поведінки та діяння особистості”, у результаті чого формується активний стан, який унаслідок змін спричиняє перехід людини до наступного етапу розвитку життєвого та професійного зростання. З огляду на це, “професійна мобільність”, “професійна компетентність”, “педагогічна культура” та “педагогічна майстерність” учителя, ознаки визначень яких уміщує в собі такі поняття, як постійна спрямованість до самовдосконалення, культура спілкування, осмисленість дій, здатність володіти ситуацією, уміння передбачати зміни, долати власну нерішучість і мобілізувати здобуті знання і досвід, прогнозувати розвиток подій тощо [2].

Одним із шляхів вирішення проблеми *формування професійної конкурентоспроможності* вчителя є пошук нових пріоритетів у викладанні предмета. Зазвичай, важче цей процес відбувається у вчителів зі значним досвідом роботи, у яких упродовж років сформувався певний стереотип щодо організації навчальної діяльності. Наразі з упровадженням у навчально-виховний процес комунікативної методики постає необхідність зміни не лише ролі педагога на уроці з промовця на фасилітатора, “...який організовує та сприяє процесові навчання, допомагає учневі вчитися...”, а й глибинної вчительської психології та свідомості. Ситуація змін потребує від керівників об’єктивного оцінювання результатів педагогічної діяльності вчителя з огляду на набутий ним досвід, урахування цілей, потреб, можливостей працювати на перспективу. У зв’язку із цим постає питання не тільки про впровадження в систему управління навчальними закладами технології оцінювання поточних досягнень та кінцевих результатів педагогічної діяльності, а й комплексних критеріїв якості освітнього процесу та процедури самомоніторингу як підґрунтя системи забезпечення якості. Під час здійс-

снення педагогічної експертизи бажано заохочувати тих учителів, які за результатами опитування постійно демонструють позитивну динаміку своєї фахової компетентності, виявляють ініціативу та творчість. За результатами діагностики відстежується позитивна динаміка зростання досвіду молодих спеціалістів, які є більш мобільними з огляду на їх вік, але не завжди виявляють справжній інтерес до здобуття суто педагогічного досвіду, що забезпечить надалі їх професійний розвиток.

Звернення до компетентнісного підходу у підготовці вчителів ґрунтується на розумінні того, що в наш час на перший план виходить не тільки те, що знає спеціаліст, а й те, що він уміє робити чи здійснювати як професіонал. За визначенням Л. М. Мігіної, поняття „педагогічна компетентність” включає „знання, уміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності (саморозвитку) особистості” [4, 46]. У реальній діяльності вчителя прояв професійної компетентності забезпечується єдністю змістовно-операційних і мотиваційно-ціннісних структур, перебуває в тісному взаємозв'язку з професійною майстерністю, культурою, особистісною готовністю.

У науковому обігу української педагогіки в останнє десятиріччя з'явилася значна кількість нових термінів і понять, які пов'язані з інноваційними процесами в освіті і суспільному житті. До них повною мірою можна віднести феномен професіоналізму вчителя. Поняття „педагогічний професіоналізм” використовується вітчизняними вченими переважно як категорія педагогічної науки, хоча проти цього можуть бути певні аргументи, адже вимоги до професійного рівня педагога за всі часи зумовлювалися конкретними соціально-економічними, культурними, політичними та іншими суспільними умовами.

Зосередившись на понятті „професійний”, відзначимо, що непрофесійно педагогічною діяльністю займаються майже всі люди на земній кулі. Саме в цьому причина недооцінки, а часто й нерозуміння специфіки вчительської праці, професійних функцій учителя. Більшість людей не зовсім розуміє, що саме робить учитель, орієнтуючись на видимі, зовнішні характеристики його діяльності. А ще – на ті звичаї, оцінки та стереотипи щодо вчителя, які притаманні кожному конкретному суспільству і базуються на його цінностях. Навіть ретроспективний погляд на історію вітчизняної педагогіки і школи засвідчує, що для українського вчителя завжди була характерною ідея служіння і жертвності. У нашому суспільстві вчитель традиційно відповідальний за дітей перед усім і всіма, включаючи школу, громадськість, сім'ю. Як

показують сучасні історико-педагогічні дослідження, деформований підхід у поглядах на особистість учителя в Україні має об'єктивні передумови [6, 26].

Так, Л. П. Пуховська надала низку суттєвих визначень професіоналізму, серед яких досить тривалий час провідним було тлумачення професіоналізму як достатнього для творчого вирішення завдань професійної діяльності рівня розвитку професійної культури і самосвідомості особистості. Важливим джерелом науково обґрунтованого поступу щодо систематизації педагогічної лексики, упорядкування її термінології в сучасних умовах інтеграції можуть бути міжнародні педагогічні дослідження, що виходять на загальні тенденції і спільні підходи в розвитку соціопедагогічних феноменів [5].

У результаті аналізу педагогічної літератури останніх років складається враження, що поняття „професіоналізм” є сучасним тлумаченням традиційних понять „майстерність” та „кваліфікація”. Не вдаючись до розгляду генези цих понять, які так чи інакше пов'язані з характеристикою здатності людини до професійної діяльності, зазначимо, що термінологічний ряд збільшується завдяки новим модифікаціям, таким, наприклад, як „професійна компетентність педагога” тощо.

Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, пов'язаних із визнанням значущості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм і методів навчання. Так, у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти підкреслюється, що зміст базової і повної загальної середньої освіти створює передумови для індивідуалізації навчання, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів. Стає очевидним, що досягнення мети сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, без яких неможливе вирішення проблем навчання та виховання відповідно до нових освітніх парадигм.

Окрім цього, соціальний статус професії педагога, її престиж залежать від тієї системи суспільних відносин, у яких живе і працює вчитель. Це добре розуміли в усі часи. Найбільш далекоглядні державні діячі завжди намагалися використовувати вчителів у своїх політичних цілях. Ще Ю. Цезар надав усім учителям Римської імперії права громадянства. На жаль, починаючи з 60–80 рр. XX ст. відбулося

стрімке зниження престижу вчительської професії, причому в нашій країні він значно нижчий, ніж в інших країнах. Така ситуація пояснюється об'єктивними умовами, у яких живуть і працюють шкільні педагоги. В Україні в освітянській галузі працює понад 1,7 млн осіб, що становить більше ніж 7 % зайнятих у сфері економічної діяльності. Загальна кількість учасників освітнього процесу – майже 11 млн осіб, або близько 22 % населення країни. За допомогою наукових досліджень з'ясовано, що близько третини вчителів мають низький рівень професійної компетентності, більше половини – середній і лише 10–15% – високий. Це і є категорія педагогів, здатних до реалізації інноваційної освітньої політики. Основними причинами кризи є:

- *невідповідність* між швидкими змінами суспільної свідомості, зміною цінностей і пріоритетів суспільного життя та тяжінням професійної свідомості більшості педагогів до настанов. З одного боку, ми можемо спостерігати достатньо динамічне становлення в суспільній свідомості таких понять, як «планетарне мислення», «риннок», «соціальна і професійна успішність», «індивідуалізація мислення і діяльності», «адаптивність поведінки», «діалог і прагнення до укладання конвенції» тощо. Однак, з іншого боку, наріжним каменем педагогічної традиції і далі залишається пріоритет колективного над індивідуальним, прийняття ідей професійної конкуренції, егалітаризму, авторитаризму, невизнання особистої відповідальності, що, своєю чергою, призводить до збереження верховенства репродуктивно-монологічних методів навчання і виховання, до відторгнення учнями особистості педагога;

- *ізоляція* педагогічної громадськості від кращих зразків світового педагогічного досвіду. У крайньому разі педагоги знайомі з педагогічним досвідом на рівні теоретичних відомостей, що не дає змоги говорити про інтеграцію на практичному рівні, про можливість реально використовувати досягнення світової громадськості;

- *інерційність* традиційної системи педагогічної освіти: зміни, що відбуваються в ній останнім часом, мають характер “зміни вивісок” або спрямовані на зміну змісту освіти за принципом відновлення навчальної інформації. Цей шлях традиційний і вже тому – малопродуктивний. Нова навчальна інформація, ураховуючи динамізм соціальних процесів, застаріває, як правило, на рівні розроблення навчальних програм.

Отже, конкурентоспроможність учителя у змісті освіти розглядається нами як формування знань, способів репродуктивної і творчої діяльності, досвіду ціннісного ставлення до світу, з основним наголосом на практичному оволодінні змістом навчання і виховання. У своїй професійній діяльності педагог стикається з необхідністю засвоєння нових знань, способів їх одержання, організації навчальної діяльності учнів, вибудовування освіти як системи, що створює умови для самопроекування і формування багатомірної свідомості, здатності самовизначатися, розвивати в учнів техніку розуміння, мислення, дії, рефлексії, адже основу педагогічної освіти становить психологічне знання як учення про сутність людини і закономірності її розвитку. Професія вчителя полягає в тому, що вона створює умови для розвитку природного, душевного і духовного потенціалу дитини.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що тенденції розвитку освіти в Україні, з огляду на євроінтеграцію, зумовили необхідність розгортання інноваційних процесів в освітній системі. Освіта є пріоритетною сферою в соціально-економічному, духовному та культурному зростанні української державності. Саме через зміни в діяльності вчителя можна домогтися якісних змін у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, наблизити його результати до стандартів європейського освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні / В. Волович // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2004. – № 4. – С. 192–198.
2. Завалевський Ю. І. Педагогічні технології підготовки конкурентоспроможного вчителя : навч. посібник / Ю. І. Завалевський. – Чернівці: Букрек, 2011. – 304 с.
3. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. Педагогіка і психологія / В. Г. Кремень // *Наук. – теорет. та інформ. журнал Академії педагогічних наук України.* – 2003. – № 1 (XXXVIII).
4. Митина Л. М. Психологія професійного розвитку учителя / Л. М. Митина. – М. : Флінта: Московський психолого-соціальний інститут, 1998. – 200 с. – С. 109.
5. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів Західної Європи: спільність і розбіжності : монографія / Л. П. Пуховська. – К., 1997. – С. 11.
6. Химинець В. В. Інноваційно-освітня діяльність / В. В. Химинець. – Ужгород. – 2007. – 364 с.

Цитувати: Завалевський Ю. І. Формування конкурентоспроможного вчителя в умовах орієнтації на європейську освітню інтеграцію / Ю. І. Завалевський // *Постметодика.* – 2014. – № 1. – С. 17 – 20.

© Ю. І. Завалевський, 2014. Стаття надійшла в редакцію 15.04.2014 ■